

**“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI
RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA
ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya**

UOʻK: 631.11:631:52.

**KUZGI BUGʻDOYNING TURLI NAV VA NAMUNALARINI ULAR ORASIDAN
QISHGA CHIDAMLI SHAKLLARINI ANIQLASH UCHUN SINASH**

Bekbanov B.A., Nagmetov O., qishloq xoʻjalik fanlari nomzodlari.

Qoraqalpogʻiston dehqonchilik ilmiy tadqiqot instituti.

q/x.f.f.d., w.w.b.docent Kutlimuratova Dilfuza Baltaeva

Qoraqalpogʻiston qishloq xoʻjaligi va agrotexnologiyalar instituti

1-kurs magistr Bazarbaev Ilxam

Tel: +998 90 095-91-56

e-mail: dilfuza-1983@mail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19244160>

Annotatsiya-Turlar har xil xususiyatlarga ega, shuning uchun har doim hosildorlik, mahalliy sharoitga muvofiqligi, sifati, kasallik va zararkunandalarga chidamliligi va stress omillariga javob berishda farqlar mavjud. Shuning uchun, maʼlum bir joy uchun toʻgʻri nav tanlash va gʻalladan kerakli foydalanish gʻalla etishtirishning muvaffaqiyati uchun muhim ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: nav, namuna, qishga chidamli, sovuqqa chidamli, iqlim, keskin kontinental, qurgʻoqchilikka chidamli, shoʻrga chidamli, shoʻrlanish, hosildorlik.

Аннотация-Сорта обладают разными свойствами, поэтому всегда есть различие между ними по урожайности, пригодности к местным условиям, качеству и по устойчивости к болезням и вредителям, а также по реакции на стрессовые факторы. Поэтому, правильный выбор сорта для данной местности и для желаемого направления использования зерна, имеет первостепенное значение для успеха выращивания зерновых.

Ключевые слова: сорт, образец, зимостойкий, морозоустойчивый, климат, резкоконтинентальный, засухоустойчивый, солеустойчивый, засоление, продуктивность.

Abstract-Varieties have different properties, so there are always differences in yield, suitability to local conditions, quality, disease and pest resistance, and response to stress factors. Therefore, choosing the right variety for a given location and the desired use of the grain is of paramount importance for successful grain cultivation.

Keywords: variety, sample, winter-hardy, frost-resistant, climate, sharply continental, drought-resistant, salt-tolerant, salinity, productivity.

Iqtisodiyotning rivojlanishi, shuningdek, aholi sonining oʻsishi oziq-ovqat gʻalla yetishtirishni koʻpaytirishga tobora yangi, yanada yuqori talablar qoʻymoqda.

Kirish. Don xoʻjaligi-qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishining asosiy tarmogʻidir. Oʻzbekistonda donli ekinlarning asosiy ekinlari ilgari tabiiy namgarchilik barqaror boʻlmagan hududlarda joylashgan edi. Tashqi muhitning noqulay sharoitlariga yetarlicha yuqori chidamlilik nav xususiyati boʻlib, maʼlum sharoitlarda ekinlarning mahsuldorligini sezilarli darajada boʻldi. Bugʻdoyning uzoq muddat saqlanishi tufayli yillar boʻyicha ob-havo oʻzgarib turganda ham uni yetishtirish maqsadga muvofiqdir. Shuning uchun ham mamlakatimizda gʻalla yetishtirishga doimo katta eʼtibor berib kelingan.

Navlarning chidamliligini rivojlanish bosqichlari boʻyicha baholash nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu har xil chidamlilikka ega boʻlgan sovuqqa va qishga chidamli navlarni ajratish imkonini beradi.

“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

Sovuqqa chidamli navlarning oʻziga xos xususiyati shundaki, ular katta plastiklikga ega boʻlib, uzoq vaqt davomida yuqori sovuqqa chidamlilikni shakllantirish va saqlash imkonini beradi. Ammo ekologik omillar qishloq xoʻjaligi ekinlarining har xil turlari va navlariga alohida taʼsir koʻrsatadi. Chunki, Qoraqalpogʻistonning iqlimi oʻziga xos xususiyati uning keskin kontinentalligi boʻlib, qishloq xoʻjaligi oldiga juda murakkab muammolarni qoʻyadi. Shuning uchun kuzgi bugʻdoyni yetishtirish va undan yuqori hosil olishning muvaffaqiyati uning sovuqqa chidamliligi bilan belgilanadi.

Qishga chidamli nav va shakllarni sinash va ajratish hamda kuzgi bugʻdoyning nobud boʻlishini oldini olishning samarali usullarini ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri boʻlib qolmoqda.

Materiallar va uslublar. Sovuqqa va qishga chidamli navlarni aniqlash uchun tegishli boshlangʻich materialni joylashtirish kerak. Bu borada Qoraqalpogʻistonning ekstremal sharoitida kuzgi bugʻdoyning koʻplab namuna va navlarini oʻrgandik.

Biz tomonimizdan 100 dan ortiq kuzgi bugʻdoy namunalari oʻrganilib, urugʻlar 2 va 4 sm chuqurlikda ikki takrorlikda, har biri 1 m maydonga ekildi. Qishlovga ketishdan oldin delyankadagi oʻsimliklar soni hisoblab chiqildi va bahorda toʻliq qayta unib chiqqandan soʻng delyankadagi omon qolgan oʻsimliklar soni qayta hisoblab chiqildi va namunalarning qishga chidamliligi aniqlandi.

Natijalar va munozara. Olingan maʼlumotlar shuni koʻrsatadiki, oʻsimlikning dala sharoitida qishlab chiqishi 2 sm chuqurlikka ekilgan oʻsimliklarning qishga chidamsizligini koʻrsatadi, ular qishga yaxshi ildiz otmagan, plastik moddalar zaxirasi kam boʻlgan holda ketadi. Past harorat taʼsirida zararlangan oʻsimliklarda rivojlanish fazalarini oʻtishi zararlanmagan oʻsimliklarga nisbatan ancha kechikadi. Tuplanish boʻgʻinlari shikastlanganligi sababli bahorda yer ustki massasi va ildiz sistemasi yaxshi tiklanmaydi. Qishga chidamsizroq navlar qish davomida uglevodlarni koʻproq sarflaydi va bahorga kelib ularning zaxirasi kamroq, yaʼni kuchsizroq boʻladi. 2 sm chuqurlikka ekilgan nav va namunalarda qishlab chiqqan oʻsimliklar 80-88% oraligʻida boʻldi. Ayrim namunalar boshqalaridan farq qilib, Yanbash, 13 AITIR-9004, 13 AITIR-6101, kabi namunalar urugʻlar sayoz ekilganda ham qishga yaxshi chidamlilik koʻrsatdi.

Ekishni kamaytirish va haddan tashqari chuqurlashtirish ularning past haroratga chidamliligini sezilarli darajada pasayishiga olib keladi, bu esa ularning keyingi bahor-yoz mavsumida yashovchanligiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Optimal chuqurlikka ekilgan oʻsimliklar normal harorat rejimida, namlik bilan yaxshi taʼminlangan sharoitda ancha baquvvat ildiz tizimini hosil qiladi. Biroq, bahorgi davrda yaratilgan qulay sharoitlar kuzgi oʻsimliklarda rivojlanishning dastlabki fazalarida - kuzgi davrda paydo boʻlgan farqlarni tekislay olmaydi. Ular oʻsuv davrining oxirigacha saqlanadi va oxir-oqibat ularning mahsuldorligiga taʼsir koʻrsatadi. Yanbash, 13 Aytir-9004, 13 AITIR-6101 namunalar urugʻlari 4 sm chuqurlikka ekilganda oʻsimliklarning qishga chidamliligi 90-94% oraligʻida boʻldi.

Xulosa. Sovuqqa chidamli navlar qishki sovuqlarni shikastlamasdan muvaffaqiyatli boshqarish imkonini beradi. Sovuqqa chidamsiz navlarning oʻsimliklari qishlash davrida yer ustki massasini koʻp yoʻqotadi. Past harorat taʼsirida zararlanganligi uchun bahor faslida yer ustki qismlarining regeneratsiyasi sekin boradi. Kuzgi ekinlarning nobud boʻlishi asosan ularning qishlash davrida past haroratdan zararlanishiga bogʻliq boʻlib, bahor-yoz davrida namlik yetishmasligi tufayli yanada kuchayadi.

“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya

Turli nav va namunalar qishga parvarishlash oldidan har xil rivojlanish darajasida boʻladi. Sovuqqa maksimal chidamli oʻsimliklar qishga ketish vaqtiga kelib 3-4 ta novdaga va normal vegetatsiyalanuvchi barglarga ega boʻladi. Bu oʻz navbatida oʻsimlik organizmining qishlash davrida noqulay omillar taʼsiriga moslashishini kuchaytiradi. Seleksiya uchun navning muhim sifati uning plastikliki, yaʼni uzoq vaqt davomida sovuqqa chidamlilik, qishga chidamlilik kabi xususiyatlarni shakllantirish qobiliyati hisoblanadi. Ekinlar bevosita past harorat taʼsirida boʻlgan sharoitda navning yuqori sovuqqa chidamliligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Yoʻq	Ekish chuqurligi 2sm		Yoʻq	Ekish chuqurligi,4sm	
	Nav va namuna	Qishga chidamliligi, %		Nav va namuna	Qishga chidamliligi, %
1.	Yanbash	89,0	3.	Yanbash	93,0
2.	13 Aytir-9004	89, 0	2.	13 Aytir-9004	90,0
3.	13 AITIR-6101	85,0	9.	13 AITIR-6101	90.4.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Аманов М – Устойчивость пшениц Узбекистана к неблагоприятным факторам среды. Изд. «Фан», Ташкент, 1978.
2. Калинин И.Г.-Селекция озимой пшеницы Москва, «Родник», 1995. 220с.
3. Шпаар Д, Постников А.-Возделывание зерновых Москва, ж-л «Аграрная наука» ИК «Родник», 1998. 91 с.
4. Исмаилов У.Е. Научные основы повышения плодородия почвы. – Нукус. –Билим. -2004 -186 б.
5. Xalikov B.M., Namozov F.B. Almashlab ekishning ilmiy asoslari. –Toshkent. -2016. - 222 b.
6. Kutlimuratova D.B. Tuproq unumdorligi va kuzgi bugʻdoy hosildorligiga oʻtmishdosh ekinlarni tanlashni asoslash (Qoraqalpogʻiston sharoitida). Q-x. fanlari boʻyicha fals. doktori (PhD) disser. avtoreferati. –Nukus. -2023 -34 b.